

denarja in pojava bankovcev leta 1759, do jugoslovanskega dinarja, partizanskih plačilnih sredstev in današnjega tolarja. Ta kratek pregled zgodovine slovenskega prostora skozi tu najden denar je zanimiv za tujo strokovno in širšo javnost, zelo poučen pa je tudi za domačega bralca, saj mu nudi kratko in izčrpno informacijo o zgodovini denarja v naši deželi.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Peter Kos, Andrej Šemrov: *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien*. Teil III. Kommission für Geschichte des Altertums der Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz; Numizmatični kabinet Narodnega muzeja Slovenije, Ljubljana, Berlin 1995. ISBN 3-7861-1736-5. 598 str., pril. karta. (FMRSI III).

Andrej Šemrov: *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien*. Teil IV. Kommission für Geschichte des Altertums der Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz; Numizmatični kabinet Narodnega muzeja Slovenije, Ljubljana, Berlin 1998. ISBN 3-7861-1820-5. 506 str., 3 tabele, pril. karta. (FMRSI IV).

Leta 1988 sta izšla prva zvezka knjige *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien* (FMRSI I in II) avtorja Petra Kosa, ki je zajela antične novce najdene na območju današnje Slovenije do leta 1985. Leta 1995 je izšel tretji zvezek, ki je nadaljevanje prvih dveh. V njem sta avtorja Peter Kos in Andrej Šemrov objavila 7638 novih antičnih, večinoma rimskih novcev, ki so bili odkriti v desetletnem obdobju, oziroma do leta 1994. Le tri leta kasneje pa je avtor Andrej Šemrov predstavil javnosti četrti zvezek, ki vključuje 5770 novih novčnih najdb, med njimi tudi najdbe s 95 do tedaj še nepoznatih najdišč. Knjigi sta rezultat projekta Antični novci z območja Slovenije, ki ga je vodil Numizmatični kabinet Narodnega muzeja Slovenije in financiralo Ministrstvo za znanost Republike Slovenije. V vseh zvezkih so izzeti keltski novci, ki so bili objavljeni že leta 1977 (P. Kos, *Keltische Münzen Sloweniens*, Ljubljana). Keltski novci, ki so bili odkriti v zadnji četrtini stoletja, bodo objavljeni tudi tokrat posebej, v drugem zvezku Keltskih novcev Slovenije.

Oba zvezka FMRSI oblikovno sledita tradiciji FMRD (*Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland*). Novci so navedeni v okviru najdišč, ki si sledijo v smislu upravne razdelitve Slovenije po občinah. Najdišča so oštevilčena z zaporednimi številkami, prav tako so oštevilčeni posamezni novci znotraj najdišča, kar omogoča lažje citiranje. Novci znotraj ene najdiščne celote so organizirani po vrsti najdbe; posamična, grobna ali zakladna. Vsak novce je opisan po numizmatičnih standardih: nominalna vrednost, datacija, kovnica, referenčna literatura. V opombah so navedeni točnejši najdiščni podatki, morebitna literatura, če je bil novce že objavljen in posebnosti.

Pri prebiranju knjige FMRSI III lahko ugotovimo, da največ novcev izvira iz antičnih urbanih naselij Emone, Celeje (predvsem iz reke Savinje) in Petovione, kar je tudi odraz številčnejših in večjih gradbenih posegov v današnjem času. Novci teh treh mest predstavljajo več kot polovico vseh objavljenih novcev. Kot bi lahko že pričakovali, večji del gradiva datira v pozno imperialno obdobje, predvsem v 3. in posebno v 4. stoletje, najbolj zastopani kovnici sta Aquileia in Siscia. Zelo malo je gradiva iz poznejših obdobj, na novo je bilo odkritih 5 gotskih novcev iz 5. in 6. stoletja in le malo več bizantinskih, ki sodijo v čas od 5. do 10. stoletja. Pozornost pritegne kar nekaj novih zakladnih najdb. Najstarejša najdba s Knežaka (53/2) je vsebovala 386 republikanskih asov. Zaklad pomeni nov člen pri proučevanju rimskega prodora na Balkan, saj zakop najdbe sodi v čas punskih vojn, okoli leta 146 pr. Kr. Majhna, toda nič manj pomembna, je najdba iz Ljubljane iz insule 17 (83/16), ki je vsebovala 3 srebrne republikanske in

7 bronastih Avgustovih novcev ter je bila zakopana okoli 7 pr. Kr. Iz drugega stoletja sta najdbi iz Celja (164/3) in Leskovca pri Krškem (148/2). Približno v isti čas sodita zakopa dveh najdb iz tretjega stoletja: najdbe iz Ruš (183/2) z 8 antoninijani, zakopana okoli 270 in najdbe iz Zgornje Hajdine (191/3) z 10 antoninijani, zakopana 267/268. Skoraj istočasno so bile zakopane stoletje kasneje okoli 374/375 tri najdbe: najdba iz Razvanj-Betnave (182/2), ki je vsebovala 56 bronastih novcev, najdba iz Parecaga pri Sečovljah (44) z 27 bronastimi novci in najdba z Rudne (171) z 8 bronastimi novci.

V knjigi FMRSI IV objavljeni novci žal le v manjšini izvirajo iz arheoloških izkopavanj pristojnih ustanov, večina njih prihaja iz sondiranj z detektorji za kovine. Peter Kos v predgovoru opozori na problematiko tako pridobljenih novcev, hkrati pa poudarja, da lahko numizmatične in arheološke detektorske najde razširijo naše vedenje o novih najdiščih in spreminjajo sliko poselitve v preteklosti. Večinoma gre za posamične najdbe tako urbanih kot tudi ruralnih naselij. Med zakladnimi najdbami je omembe vredna skupna najdba 23 rimskih republikanskih novcev in 59 keltskih srebrnikov, ki je bila odkrita na sotočju Ljubljane in Zrnice pri Blatni Brezovici (110). Zakop najdbe je postavljen v 147 pr.Kr. in časovno sovпада z najdbo Knežak (FMRSI III 53/2). Prav tako iz republikanskega obdobja, toda iz 1. st. pr.Kr., izvirajo tri najdbe iz zahodnega dela Slovenije. Najstarejša med njimi je skupna najdba petih republikanskih denarijev in enega keltskega malega srebrnika iz Ambroževega gradišča pri Pivki (45/2), v sredino 1. stoletja je postavljena druga skupna najdba 19 republikanskih denarijev iz Ljubljane pri Kaminu (109/2) ter najmlajša, prav tako skupna najdba 4 republikanskih denarijev iz Gradišča pri Knežaku (39/2). Iz 4. stoletja poznamo na novo dve najdbi. Pomembna je najdba iz Ljubljane pri Kaminu (109/3), ki vsebuje 100 poznoantičnih bronastih novcev, najmlajši med njimi je iz obdobja vladarja Konstancija II. Med najmlajše pa sodijo kar tri najdbe, katerih zakop lahko postavimo v obdobje okoli 400. Najdba iz Gradiča pri Kobaridu (4/2), najdba iz Ajdovščine (10/2) in na novo opredeljena, že objavljena, najdba iz Jereke (68).

Na koncu obeh del so indeksi, ki so za takšna dela seveda nujni. Bralcu omogočajo iskanje po najdiščih, po vrsti najdb, kronološko in po posebnostih. Pridane pa so tudi konkordančne tabele najdišč, ki usklajuje najdišča prvih dveh zvezkov s pričujočima. Za boljšo preglednost služi tudi karta najdišč. Vsi štirje do sedaj objavljeni zvezki FMRSI so nepogrešljiva objava primarnih zgodovinskih virov in zato pomembni pri proučevanju denarništvu v antiki, rimske provincialne arheologije in nenazadnje antične zgodovine.

Alenka MIŠKEC

Peter Kos, Andrej Šemrov: *Sylloge Nummorum Graecorum Slovenia*. Ljubljana, Narodni muzej III. *Moesia Superior*. Collection *Kecksés 1. Viminacium* (nos. 1-2381). Ennerre, Milano 1996. Ilustr., 120 pril. (SNG Slovenia 3).

Ime *Sylloge Nummorum Graecorum* (SNG) pomeni zbirke katalogov grških novcev iz svetovnih muzejskih ali privatnih zbirk. Poleg grških novcev iz klasičnega in helenističnega obdobja obravnavajo tudi grške imperialne novce (ali boljše rimske provincialne). Ti so bili skovani v številnih kovnicah v imenu mest, kolonij in okrožij posameznih rimskih provinc, sprva na Iberskem polotoku in kasneje na vzhodu rimskega imperija. To kar se je kasneje razširilo v mednarodni projekt, se je začelo leta 1932, ko je Britanska akademija izdala prvi zvezek z naslovom *Sylloge Nummorum Graecorum* (*The Collection of Capt. E.G. Spencer-Churchill, M.C., of Northwick Park*). Urednik je takrat v uvodnem delu zapisal: "The object of the publication is to reproduce by photography Greek coins contained in collections which have not been already published with adequate illustrations;

to do, in fact, mutatis mutandis, what is being done for Greek Vases by the Corpus Vasorum. The British Academy is making a beginning with English collections, and it is hoped that the example may be followed in other countries". In res so kmalu sledili tudi drugi muzeji in inštitucije z objavami svojih ali privatnih zbirk. Leta 1942 je Danski narodni muzej izdal prvi zvezek grških novcev svoje velike zbirke, ki šteje okoli 25000 primerkov in je tako danes edini muzej, ki je uspel v celoti objaviti svojo zbirko. Sledili so Nemci, leta 1957 je bila objavljena privatna zbirka von Aulock. V šestdesetih letih so začeli objavljati Avstrijci (1967 je bila objavljena privatna zbirka Dreer iz Celovca) in Američani (1969 je izšel prvi zvezek American Numismatic Society). V sedemdesetih so začeli z objavami svojega gradiva Grki, Švedci, v osemdesetih so se priključili Francozi. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so ideji sledili še Madžari, Finci, Španci in Izraelci. Prav v vseh publikacija s skupnim naslovom *Sylogae Nummorum Graecorum* pa lahko na začetku izvemo, da je bila knjiga izdana s privoljenjem Britanske akademije.

Numizmatični kabinet NMS je prav tako sledil pobudi Angležev in leta 1996 izdal prvi zvezek iz serije SNG Slovenije. V pričujoči knjigi predstavlja širši javnosti del privatne numizmatične zbirke, leta 2001 preminulega zbiratelja duhovnika Ferenc Keckskása iz Bezdana v Vojvodini. Zanimali so ga predvsem novci kovnic Viminacij in Dacia, ki sta delovali v 3. stoletju. Zato tudi ne preseneča, da je v času svojega službovanja v Bezdanu izgradil svojo veliko zbirko novcev, ki so na tem območju zastopani v ogromnih količinah. Pomen njegove zbirke je zbiranje po tematiki in ne kakovosti, zaradi česar daje zbirka tako reprezentativen pogled na delovanje te kovnice.

V knjigi sta avtorja Peter Kos in Andrej Šemrov predstavila 2381 bronastih novcev kovnice Viminacij. Katalog se prične z novci vladarja Gordijana III. (kat. št. 1-1094), ki je leta 239 oz. 240 v imenu deželnega zbora province Zgornje Mezije (kamor je sodil tudi Viminacij) začel kovati bronaste novce. V nadaljevanju so prikazani novci Filipa I. (kat. št. 1095-2357), Otacilije Severe, kovani pod Filipom I. (kat. št. 2358-2366), na koncu še novci Filipa II, kovani pod Filipom I. (kat. št. 2367-2381). Predstavljeni so torej novci do leta 248, čeprav se je kovanje kovnice v Viminaciju sicer zaključilo leta 255, ko je v času Valerijana I. kovnica prenehala z delovanjem. Ti novci bodo vključeni v drugi zvezek SNG Slovenije, katere izid lahko pričakujemo kmalu. Kakršnekoli komentarje in študij same kovnice v pričujočem zvezku ne najdemo, ker ne sodijo v koncept serije.

Katalog je urejen po standardih SNG, ki so se sčasoma uveljavili, in so danes zaščitni znak publikacij. Na levi strani so natančni opisi novcev z legendami novčnih sprednjih in zadnjih strani. Nato si sledijo podatki o položaju pečata, teži, premeru in določitvi po standardni literaturi. Na desni so fotografije novcev v merilu 1:1 obeh strani.

Mogoče na prvi pogled dolgočasna knjiga je neprecenljiva za vsakogar, ki se ukvarja z delovanjem rimske provincialne kovnice Viminacij. Kako so tovrstni katalogi pomembni, pa pove podatek, da je v pričujoči knjigi predstavljenih kar nekaj novih tipov, ki jih prejšnje publikacije na to temo še niso poznale. In prav te novosti bodo omogočile poglobljen študij raznih še nerešenih problemov v zvezi s kovanjem kovnice Viminacij.

Alenka MIŠKEC

Janez Dular, Slavko Ciglencečki, Anja Dular: *Kučar. Železnodobno naselje in zgodnjekrščanski stavbni kompleks na Kučarju pri Podzemlju / Eisenzeitliche Siedlung und frühchristlicher Gebäudekomplex auf dem Kučar bei Podzemelj*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 1. Znanstvenoraziskovalni center SAZU,

Ljubljana 1995. ISBN 961-6182-02-1. 242 strani, 180 slik, 9 prilog, 85 tabel.

V uvodnem delu avtorji najdišče geografsko umestijo ter predstavijo zgodovino izkopavanja, ki so se začela z raziskovanjem J. Szombathyja leta 1888 in se zaključila med leti 1975 in 1979 z izkopavanji Inštituta za arheologijo SAZU. Sledi podrobna predstavitev lege, terenskih izvidov ter časovne opredelitve sond 1-8, narejenih v letih 1975-1979, ter rezultatov sondiranja. V naslednjih poglavjih so opisani terenski izvidi, najdbe in časovna opredelitev železnodobnih hiš A-E ter jam 1 in 2, katere Janez in Anja Dular postavljata v konec starejše (hiše A-D, jama 1) in na začetek mlajše (hiša E, jama 2) železne dobe. Avtorja se na kratko posvetita tudi gradnji stavb in železarstvu v kučarski naselbini.

Podobno je nato predstavljeno tudi raziskovanje zgodnjekrščanskega stavbnega kompleksa, zgornje in spodnje cerkve, krstilnice, male in velike stavbe, peči za žganje apna, obrambnega zidu in obeh obrambnih stolpov.

Slavko Ciglencečki opredeli izkopane objekte; poleg dveh cerkva in baptisterija še malo stavbo, za katero predvideva namembnost, povezano s cerkvama, in veliko stavbo, za katero ugotavlja bivalno, gospodarsko in reprezentančno funkcijo. Drobno gradivo najdišče postavlja v čas od konca 4. do začetka 6. stoletja, kar potrjuje tudi primerjava z drugimi postojankami v Sloveniji in primerjava obeh cerkva s sorodnimi cerkvenimi zgradbami.

V nadaljevanju je predstavljena podoba poznoantične poselitve Bele krajine in Dolenjske s kratkim opisom posameznih najdišč in osnovno literaturo.

Stavbni kompleks je nazadnje umeščen v širši kontekst zgodnjekrščanskih cerkva v Sloveniji, ki so podrobneje predstavljene. Obravnavano središče je postavljeno v vmesno obdobje med prvo fazo večjih, kvalitetnejše okrašenih cerkva iz konca 4. in prve polovice 5. stoletja ter drugo fazo poznejših, skromnejših cerkva iz utrjenih postojank druge polovice 5. in 6. stoletja. Avtor ga poskuša funkcionalno opredeliti s pomočjo analize stavb, namesčenih v neposredno bližino cerkva in njihovo primerjavo s podobnimi situacijami na drugih najdiščih (Vranje, Sv. Hema, Caričin grad in druga). Pri tem ugotavlja, da je kompleks na Kučarju lahko deloval kot bivališče visokega cerkvenega dostojanstvenika, cerkveno središče za širše območje in prostor za čaščenje relikvij, natančneje pa se njegovega namena ne da določiti.

Delo se zaključi z dodatkom o raziskovanju poznejšega zidanega objekta jugovzhodno od poznoantičnega obzidja ter poročilom o antrakotomskih in karpoloških raziskavah rastlinskih ostankov iz železnodobne faze najdišča.

Besedilo je v slovenskem in nemškem jeziku, bogato opremljeno z različnim slikovnim gradivom.

Tina MILAVEC

Moustérienska "koščena piščal" in druge najdbe iz Divjih bab I v Sloveniji / Mousterian "bone flute" and other finds from Divje Babe I cave site in Slovenia. I. Turk (ed.). Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 2. Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana 1997. ISBN 961-6182-29-3. 223 strani, 28 barvnih fotografij, 32 črno-belih fotografij, 43 risb, 7 tabel, 20 razpredelnic.

Zbornik ponuja celovito predstavitev paleolitskega najdišča Divje babe I nad strugo reke Idrijce pri Reki pri Cerknem. Najdišče je znano predvsem po najdbi najstarejše domnevne koščene piščali in odkritju fosilnih dlak jamskega medveda.

Knjiga je razdeljena na štirinajst poglavij, katerih avtorji so slovenski in tuji strokovnjaki, ter ponuja paralelni prevod besedila v angleškem jeziku.

Uvodni prispevek je predgovor urednika Ivana Turka, vodje